

Јулијана Н. Марковић

докторанд

Одељење за историју уметности

Филозофски факултет

Универзитет у Београду

УДК 726.54(497.11)

745.51

ВЛАДАРСКИ ТРОНОВИ У ЦРКВИ РОЂЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ У ЛЕСКОВЦУ И СИЛАСКА СВЕТОГ ДУХА НА АПОСТОЛЕ У ВЛАСОТИНЦУ

АПСТРАКТ: Владарски трон у цркви Рођења пресвете Богородице (Оцаклија) у Лесковцу и тронове намењене владару и владарки из цркве Силаска светог Духа на апостоле у Власотинцу повезује истоветна концепција и контекст настанка. Дело су једног мајстора, Захарија Заше Димитријевића, о чијем раду су сачувана предања, али чији идентитет није поуздан. У раду се анализира порекло формалног решења тронова, њихово место у владарској пропаганди кнеза Милана, те дискутује о могућем идентитету њиховог аутора и одређује њихово месту у оквиру делатности самоковских дрворезбара.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: владарски тронове, Захарије Заша Димитријевић, Захарије Димитров Доспевски, самоковско дрворезбарство

Владарски трон у цркви Рођења пресвете Богородице (Оцаклија) у Лесковцу и два трона, намењени владару и владарки из цркве Силаска светог Духа на апостоле у Власотинцу привлачили су пажњу путописаца и истраживача црквених и занатских уметничких предмета од свог постављања у храмове, почетком девете деценије деветнаестог века. Трнове су запазили и о њима оставили забелешке у путописним делима Милан Ђ. Милићевић¹ и Феликс Каниц². О њима је детаљније кроз поређење расправљао Драгутин Ђорђевић, који усмерава пажњу на ауторство резбарских радова и настоји да реконструише биографију њиховог аутора Заше Димитријевића.³ Том приликом, аутор се ослања у

¹ М. Ђ. Милићевић, *Краљевина Србија*, Београд 2006 (фототипско издање), 114.

² Ф. Каниц, *Србија, земља и становништво*, том II, Београд 1985, 241.

³ Д. М. Ђорђевић, „Дуборезац Заша Димитријевић и његово дело у Власотинцу и Лесковцу”, *Лесковачки зборник I* (Лесковац 1961), 33-36.

великој мери на непубликована истраживања Душана Поповића о историји и култури Власотинца,⁴ те Христифора Црниловића о копаници.⁵

Владарев трон у цркви Рођења пресвете Богородице (Оцаклија) у Лесковцу налази се у средишњем броду наоса, постављен уз крајњи источни стуб јужне колонаде, на граници средишњег и јужног брода (сл. 1). Преузео је улогу архијерејског трона, што је наглашено и постављањем иконе светог Саве. Феликс Каниц наводи ову конструкцију као краљичин сто.⁶ Трон је формиран у виду високог седишта, стаседије са балдахином. Основу трона чине фигуре лавова са гривом. Седиште је омеђено високим страницама које се састоје из две плоче, од којих ниже носе мотив класицистички обрађеног ромбоида, док више садрже перфорирани овални картуш уоквирен волутама допуњеним листовима акантуса. Чеоне ивице ових страница носе вертикални низ наизменично постављених волута и фигура птица са зрневљем у кљуновима. Завршене су истуреним рукохватима у виду волута.

Високи наслон трона фланкира пар стубова сачињених од тордираних грана акантуса са цветовима. Акантус са цветовима чини, заправо, основни мотив у обради трона, који преовладава на слободним површинама у наслоњу и на читавој балдахинској конструкцији. Балдахин (сл. 2) састоји се из два дела, нижег балдахинског и додатка у виду круништа са постаментом. Сам балдахин подељен је у две зоне. Завршен је на свакој страни луком оперваженим мотивом преплета прућа, из чијих темена полази мотив троструког жира. Слободни углова балдахина завршени су токареним елементима. Виша зона, одељена атиком, нешто је ужа. Углови обе зоне завршени су угаоним пиластрима који носе фигуре анђела уздигнутих руку. Чеона страна балдахина надвишена је у перфорираној резби изведеном представом грба са оцилима у венцу ловора, њега фланкирају два анђела у лету који над грбом држе круну, док другом носе венце. Над двома бочним странама изведен је на идентичан начин мотив вазе са цвећем. Круна у виду вишестраног цилиндра, сачињена од листова акантуса, почива на четвороугаоном високом постаменту. На њеном врху налазе се фигуре птица на три видљиве стране.

Наслон трона обрађен је плитком резбом. У средишњем делу остављено је поље за икону, али подаци о првобитној икони која се овде налазила не постоје. Поље је уоквирено тордираним пиластрима, док је у врху завршено полукружним тимпаном формираним од танких волута. Наслон трона носи и две хералдичке представе. У пољу под иконом приказан је пар

⁴ Д. О. Поповић, Историја Власотинца и околине (рукопис), непагинирано.

⁵ Етнографски музеј у Београду, Етнографска спомен-збирка Христифора Црниловића, Рукописна грађа, свеске број 25 и 88. Сачувано је писмо Д. Ђорђевића којим се обраћа Х. Црниловићу како би му проследио прикупљене податке о црквеним споменицима у Лесковцу и околини.

⁶ Ф. Каниц, *нав. место*.

афронтираних грифона међу којима је представљен испреплетани монограм М.О. окружен венцем од грана ловора и надвишен драперијама и круном. У пределу самог седишта изведена је рељефна представа окруженог двоглавог орла који у канцама носи ознаке владарског достојанства, скиптар и сферу. На унутрашњу страну балдахина аплицирана је колорисана фигура распуклог нара.

Концепција тронова из цркве Силаска светог Духа на апостоле у Власотинцу идентична је оној у лесковачкој цркви, нешто сведеније израде (сл. 3). Седиште са балдахином почива на парним фигурама лавова, надвишеним крунама, које су у овом случају без додатног постаментa. Детаљима је постигнута диференцијација тронова (сл. 4). Код владаркиног трона фигуре лавова са гривом уздигнутих глава замениле су положене лавице, те је и код птица изостављена креста и богато перје на грудима птица на чеоним ивицама владаревог трона. Балдахин покривају рељефни мотиви акантуса, док се на угаоним пиластрима јавља лоза са плодовима. Фигуралне представе анђела у случају тронова из власотиначке цркве носи само задњи пар пиластара. Они су приказани на двема странама, држећи се за руке у пределу ивице. Код владаркиног трона анђели су приказани статично, док су на владаревом у лету и слободном руком држе венце.

Над балдахинима су постављени тимпанони израђени у перфорираној резби. На фронталној страни владаркиног трона изведен је грб са оцилима у венцу ловора, док је мотив вазе са цвећем изведен на левој страни владаркиног трона (делу који је видљив из наоса) и чеоном делу владаревог трона. Круне тронова изведене су у виду вишестраних цилиндара, надвишених фигурама птица и листова акантуса, на врху су истакнуте круне, док је код владаркиног сачуван и крст над круном.

Наслони владарских тронова из цркве у Власотинцу остали су без резбарених мотива, али су сачуване иконе које су биле постављене у за то предвиђена поља, ограничена профилисаним пиластрима. Имена насликаних светитеља су изгребана, те је њихова прецизна идентификација отежана. На икони са трона владара (сл. 5) приказан је светитељ сигниран као свети цар (**сѣѣ цар**), чије име је нечитко. Светитељ је насликан на златном фону у стојећем ставу, главе окренуте благо удесно. Приказан је кратке косе, голобрад, са кратким извијеним брковима. Позадину чини ентеријер приказан у инверзној перспективи. Одевен је у раскошни владарски орнат, орнаментисаног сакоса са лоросом, прекривен хермелинским огртачем. На глави му је затворена круна, у левој руци уздигнут скиптар, док је десну шаку положио на груди. Са светитељеве леве стране налази се сто, док позадину чини пар стубова наткривен драперијом који откривају архитектонске кулисе у позадини. У горњем десном углу иконе насликан је Христос који благосиља из сегмента неба. У дну иконе, на црвеној

бордури, остављен је датум осликавања (1879. **декември** 18). На икони доминирају јарки тонови црвене и плаве боје, као и обилна позлата, док су у обради инкарната коришћени сиви тонови.

Представа светитељке са трона владарке (сл. 6) насликана је у овалном сликаном медаљону. Читак је само почетек натписа којим је сигнирана (**СТАА**), који не указује на њен идентитет. Приказана је у целој фигури, окренута удесно, одевена у дугу сукњу и орнаментисану тунику; на глави јој је златна капуљача црвеног мафориона који пада преко рамена. На глави јој је отворена круна, десном руком држи уздигнути крст, док јој је у левој грана палме. Светитељка је надвишена црвеном драперијом. Позадину чини архитектонска кулиса са нишом у средишту. На икони доминирају црвени тонови и пастелне нијансе плаве и зелене, док је имитација позлате изведена окером. Фигура светитељке је благо издужена. Реалистични инкарнат ружичастих тонова насликан је са мало модулације.

Првобитни положај трона у наосу лесковачке цркве није поуздано познат, већ се према опису Феликса Каница може закључити само да је био у непосредној близини иконостаса.⁷ Сачуване фотографије трона из цркве у Власотинцу настале средином двадесетог века, приказују њихов положај уз јужни зид цркве. Изостанак зидних слика на овом месту (црква је, према приложничким натписима, осликана 1894. године) указује да је ово био њихов изворни положај. Место трона било је у овом случају условљено већ постојећим архијерејским троном, уз који су непосредно постављени ка западу трон за владара, праћен владаркиним троном. Сваки од трона издигнут је у односу на наос храма постављањем на низак постамент.

*

Увођење владарских трона у ентеријер храмова пратило је праксу која је установљена у Кнежевини Србији. Она је била строго контролисана и усклађена са званичном државном и националном идеологијом.⁸ Наиме, пракса постављања владарског тона позната је код Срба у средњем веку.⁹ Током модерног доба срећу се у државама са православним монархом на челу, Русији, Влашкој и Молдавији. Истакнуто место које владарски трон заузима у ентеријеру православних храмова проистиче из улоге и значаја владара у православној монархији. Владар се сматра представником богом установљене власти, који је миропомазан и у чију се част одржавају свечане

⁷ Ф. Каниц, *нав. место*.

⁸ Н. Макуљевић, „Прилог познавању сликаних програма владарских трона у Србији (1804-1914)“, *Саопштења XXVII-XXVIII* (Београд 1994-1995), 231.

⁹ Д. Тановић, „Владарски трон у цркви Вазнесења Христовог манастира Високи Дечани“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 38 (Београд 2014), 92-94.

службе.¹⁰ Приликом присуства богослужењу трон служи да одреди место владара, док у његовом одсуству представља средство репрезентације у својеврсном јавном простору какав је црква. Претпоставка је да се владарски трон поново уводи од времена устаничке Србије, али до стицања аутономије имају функцију да означе место најистакнутијег члана заједнице. Њихов значај расте након Хатишерифа из 1830. године, када постају средство исказивања националне идеје и династичке пропаганде.¹¹

Услови за постављање владарских тронов у храмове Лесковца и околине стекли су се након Берлинског конгреса 1878. године и уласка ових територија у састав Кнежевине Србије. Непосредно након ослобођења спроведен је низ управних реформи којима се тежило административном, политичком, друштвеном и економском хомогенизовању нових крајева са приликама у Кнежевину.¹² Реформа је обухватила и устројство цркве која је до тада функционисала у саставу бугарске егзархије.¹³ Усклађивање са праксама Београдске митрополије се није односило само на питања богословља већ на све идејне токове које је заступала црква. Како је православље било државна религија, деловање цркве било је осим верских питања усмерено и на питања државног устројства. Тако је основу династичке и владарске пропаганде у новим крајевима представљало ктиторисање обнова и подизања нових црквених грађевина и звоника, те увођење владарских тронов.¹⁴

*

Концепција и репертоар мотива владарских тронов у цркви Рођења Богородице у Лесковцу и из цркве Силаска светог Духа у Власотинцу следе решења архијерејских и тронов намењених постављању култних икона настајалих на простору јужног Балкана након средине осамнаестог века.¹⁵ Изглед сваког трона заснива се на његовој функцији која није само утилитарна већ трон треба да истакне положај и достојанство личности која га користи и адекватно је репрезентује у њеном одсуству. Значајна улога трона у репрезентацији личности у сакралном простору проистиче

¹⁰ Н. Макуљевић, „Прилог познавању сликаних програма владарских тронов у Србији (1804-1914)“, 229.

¹¹ Исто.

¹² В. Стојанчевић, *Лесковац и ослобођени предели Србије 1877-1878. године*, Лесковац 1975, 26-71.

¹³ Уп: Б. Лилић, „Бугарска егзархија у Нишавској епархији“, *Лесковачки зборник XXXIII* (Лесковац 1993), 181-187.

¹⁴ Н. Макуљевић, „Реформа црквене уметности у југоисточној Србији након 1878. године“, *Лесковачки зборник XXXVII* (Лесковац 1997), 36-39.

¹⁵ Д. Корнаков, *Творништвото на мијачките резбари на Балканот од крајот на XVIII и XIX век*, Скопје 1986, 151-152.

из забране приказивања неканонских ликова у цркви.¹⁶ Стога се основни постулат коришћен при портретисању владара, приказ величајности, преноси на обликовање трона.¹⁷ Овакав поступак је у складу са принципима декорума, према којима се величајност као основна врлина владоца манифестује пригодношћу места одеће и окружења, при чему његов статус и моћ морају бити јасно препознатљиви.¹⁸ Концепт величајности¹⁹ везује се и за архијерејско достојанство, чиме је омогућена оваква транслација облика.²⁰ Основа на којој почива концептуално решење ових трона може се пратити из персонификација величајности, која је на овај начин приказивана у амблематским и иконографским зборницима. У распрострањеном и утицајном зборнику Иконологија Тезара Рипе *Magnificencia* је приказана у виду девојке која седи на леђима лава. Придржава једном руком рог изобиља, док јој је у другој скиптар и круна на глави.²¹ Основна идеја изобиља и виталности природе у случају трона приказана је визуелним језиком и репертоаром мотива карактеристичним за дрворезбарске радионице јужног Балкана. Овај репертоар мотива настао је преузимањем облика венецијанског дрворезбарства касног осамнаестог века, посредством епирских радионица.²² Преузетим мотивима су у складу са хришћанским учењем и фолклорним традицијама вариран и задобијали пригодна значења. Виталност и плодност природе приказана је кроз вреже акантуса и плодове жира и нара, наглашена умножавањем фигура птица са зрневљем у кљуновима, што је њен конвенционални симбол.²³

¹⁶ Н. Макуљевић, „Гроб митрополита Михаила у београдској Саборној цркви“, *Годишњак града Београда XL-XLI* (Београд 1993-94), 144-145.

¹⁷ И. Борозан, *Споменик у храму: Меторија краља Милана Обреновића*, Београд 2014, 86.

¹⁸ F. Büttner, „Abschied von Pracht und Rhetorik. Überlegungen zu den geistgeschichtlichen Voraussetzungen des Stilwandels in der Sakraldekoration des ausgehenden 18. Jahrhunderts in Süddeutschland“, *Herbst des Barock. Studien zum Stilwandel. Die Malerfamilie Keller (1740 bis 1904)*. Katalogbuch zu den Ausstellungen in Füssen und Zug 1998, München 1998, 166.

¹⁹ Величајност је термин усвојен као превод италијанског *Magnificencia*, термина који је коришћен како би означио врлину богарства – *исто*.

²⁰ М. Тимотијевић, „Портрети архијереја у новијој српској уметности“, *Западно-европски барок и византијски свет* (Београд 1991), 163-164.

²¹ *Iconologie ou, Explication nouvelle de plusieurs images, emblemes, et autres figures Hieroglyphiques des Vertues, etc. tiree des Recherches & des Figures de Cesar Ripa, moralisees per I. Baudoin, Paris 1644, 132.* (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k130641h/f166.item.r>, приступљено 5.3.2018)

²² Т. Вукановић, „Мијачко дрворезбарство - Студије из балканског фолклора 2“, *Врањски гласник 7* (Врање 1971), 241-244.

²³ В. Ангелов, *Възрожденска църковна дърворезба. Семантичен анализ*, София 1986, 26-27.

Хералдички симболи, грб Кнежевине, који представљају стандардни део програма владарског трона заузимају и овде истакнуто место у врху конструкције. Њима је јасно означена институција коју личност у трону представља. Достојанство владара наглашено је представом двоглавог орла са инсигнијама на трону лесковачке цркве. Постављањем хералдичке конструкције са иницијалима (сл. 7) трон постаје одређено место једног владара, кнеза Милана Обреновића. Међу потомцима аутора тронових било је сачувано предање да је за израду владарског трона он добио лично од краља Милана награду која се састојала из два одела, стотину дуката и пиштоља.²⁴ Идентично решење иницијала јавља се и на другим обележјима кнеза, попут ордена Таковског крста, који је установљен непосредно након почетка српско-турских ратова 1876. године као вид обнављања обележја које је кнез Михаило додељивао поводом обележавања годишњице Таковског устанка.²⁵ Тиме се репрезентација власти везује за личност кнеза Милана, што је било у складу са пропагандним деловањем у новим областима припојеним као резултат српско-турског рата, којим је истицана заслуга кнеза за ослобођење.²⁶ Идентична појава видљива је у чину ктиторства кнеза приликом подизања звоника, чији је маркантни положај, уз звук звона, симболизовао новозадобијену слободу, што је наглашено и у ктиторском натпису.

Икона на владаревом трону има улогу да представи положај владара и идеологију, те често носи личност са којом се владар идентификује и која репрезентује легитимитет његове власт.²⁷ Тумачење је ограничено немогућношћу прецизне идентификације светитеља. Икона на трону владарке није носила идеолошко значење, те се постављала икона Богородице или личног патрона. Како нису наслеђивале породичног светитеља заштитника, жене су патрона бирале према аналогiji у имену.²⁸ Круна на глави, иако уобичајен атрибут мучеништва, могла је да указује на владарско порекло светитељке пострадале за веру, са чијим се врлинама владарка поистовећује. Иконе са владарских тронових цркава у Власотинцу не представљају пар. Наиме, личности су приказане у позама које нису међусобно компатибилне, док разлика у сликарском маниру говори да иконе нису дела истог сликара. Сликарском изразу аутора иконе са трона

²⁴ Д. Ђорђевић, *нав. дело*, 34.

²⁵ М. Тимотијевић, „Јубилеј као колективна репрезентација: прослава 50-годишњице Таковског устанка у Топчидеру 1865. године“, *Наслеђе IX* (Београд 2008), 33.

²⁶ Н. Макуљевић, „Реформа црквене уметности у југоисточној Србији након 1878. године“, 43-44.

²⁷ Н. Макуљевић, „Прилог познавању сликарских програма владарских тронових у Србији (1804-1914)“, 229-230.

²⁸ Sh. E. J. Gerstel, „Painted Sources for Female Piety in Medieval Byzantium“, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 52 (1998), 95.

владарке одговара и целивајућа икона Богородице са Христом и светим Јованом Крститељем, која је била постављена на дрворезбарени аналај у истој цркви. Тиме је икона са трона владара, настала 1879. године вероватно била део неке старије конструкције владарског трона, која је изразом новог пара трона поново употребљена, док је за трон владарке и аналај иконе насликао њихов аутор.

Као аутор трона наводи се један мајстор, чије се име јавља у више варијанти, као Жашма, Зашма, Заша, те Зафир или Захарије Димитријевић, али је, свакако, извесно да је реч о истој особи. Према сећањима савременика и сведочењу потомака, Димитријевић је био пореклом из Самокова.²⁹ Неки од савременика везивали су порекло Димитријевића и за вардарску област, што је у старијој историографији наводило на његово повезивање са мијачким дрворезбарским радионицама.³⁰ Током девете деценије радио је за цркву у Власотинцу, након чега се и доселио у ово место. Већ је у Власотинцу радио, осим црквеног мобилијара и литургијских предмета, и дограмацијске и резбарске радове на стамбеним објектима, израђивао намештај и таванске розете.³¹ Преселивши се касније у Лесковац, отворио је столарску радионицу у којој су му сарадници били локални столари Михаило Бабамилкић, Горча и Мита Ракић.³² Делатност Заше Димитријевића не везује се само за лесковачку област, већ постоје сведочанства о раду за цркве у Концељу код Прокупља, Сталаћу, Лапову, Голупцу и Смедереву.³³ Потписане иконе из цркве у Голупцу сведоче да се Заша Димитријевић бавио и сликарством.³⁴ Преминуо је у Смедереву око 1900. године.³⁵

Личност Заше Димитријевића може се на основу изнетих података са резервом повезати са недовољно истраженим зографом из самоковског рода Доспевски, Захаријем Димитровим (р. 1834). Његова делатност се поред Самокова и југозападних области Бугарске везивала и за Штип, где је живео током седме деценије, те Кочане и област источне Македоније, што је могло довести до повезивања са забуном о пореклу.³⁶ Иконе из периода око 1870.

²⁹ Д. Ђорђевић, *нав. дело*, 33.

³⁰ Христифор Црниловић везује Димитријевића за радионицу Димитра Станишева. Х. Црниловић, „Мијачка копница”, *Гласник Етнографског музеја у Београду књ. 64* (Београд 2001), 131.

³¹ РгХЦ 4/88.

³² *Исто*.

³³ Попис претпостављених радова у Србији, Х. Црниловић, *нав. дело*, 150.

³⁴ Н. Макуљевић, „Делатност дебарских и самоковских зографа у Босни и Херцеговини, Црној Гори и северној Србији у 19. веку“, *Проблеми на изкуството 4/2015* (София 2015), 23.

³⁵ Х. Црниловић, *нав. дело*, 132.

³⁶ А. Василиев, *Български възрожденски майстори*, София 1965, 421-425.

године срећу се и у области Врања, манастиру Свети Прохор Пчињски³⁷ и цркви у Доњој Трници.³⁸ Током сукоба 1876-78. године, српско-турских ратова и априлског устанка, био је заробљен, након чега је преко Солуна и луке у Јафи стигао до Јерусалима. У Јерусалиму је остао до 1882. године, познате су фреске које је насликао у трпезарији лавре Светог Саве.³⁹ Након напуштања Свете Земље, бележи се престанак активности овог сликара.⁴⁰ Делатност Захарија Доспевског у области дрворезбарства није засада забележена. Аналогија у имену, сведочење о пореклу и начин рада који Зашу Димитријевића везује за самоковске радионице, те хронолошке подударности са биографијом Захарија Димитрова указују на могућност да је реч о истој личности, али се у недостатку документарних извора ово може претпоставка.

Владарски тронови из цркве у Власотинцу настали су у оквиру ширих радова на опреми ентеријера цркве Силаске светог Духа, који се могу сматрати другом фазом уређења. Након израде основне конструкције иконостаса, која је често дело мајстора који је градио храм, није било неубичајено да комплексније дрворезбарске радове изведе други мајстор.⁴¹ Димитријевић је тако израдио, вероватно и осликао, царске и бочне двери, те Распеће на врху иконостаса. Њему се приписује и изгубљена дарохранилница, дрвене рипиде и крстови, те аналај на који је била постављена икона Богородице са Христом и светим Јованом.⁴² Владарски тронови израђени су тада као последица нових друштвених околности. Радови за цркву у Лесковцу који су изведени вероватно након власотиначких, обухватају израду идентичне дарохранилице, рипида и крста, те аналаја, на који је у овом случају била постављена икона светих Ћирила и Методија, заједнички дар лесковачких еснафа.⁴³

Стилске одлике радова Заше Димитријевића у складу су са делима самоковске дрворезбарске радионице. Дрворезбарство у Самокову практикује се од 1821. године када мајстор Атанас „таладур“,⁴⁴ избегао из Солуна током Грчког устанка, формира радионицу са којом изводи обимне радове

³⁷ Б. Црвенковић „Манастир Свети Прохор Пчињски“, у: *Иконопис Врањске епархије (1850-1950)*, Београд-Врање 2005, 82-84.

³⁸ М. Станковић „Доња Трница“ у: *Иконопис Врањске епархије (1850-1950)*, 132-134.

³⁹ П. Вокотопулос, „За фреските на Захари Доспевски в лаврата Св. Сава“, *Проблеми на изкуството 2/1995* (София 1995), 27-30.

⁴⁰ А. Василиев, *нав. дело*, 425.

⁴¹ Н. Макуљевић, „Литургика, симболика и приложништво, иконостас цркве Свете Тројице у Врању“, у: *Саборни храм Свете Тројице у Врању (1858-2008)*, Врање 2008, 46.

⁴² РГХЦ 4/88. Аналај се налази на рестаурацији уз тронове.

⁴³ С. Димитријевић, *Градска привреда старог Лесковца*, Лесковац 1952, 8.

⁴⁴ Назив за дрворезбаре и позлатаре у Епиру, 3. Личеноска „Мекедонската црковна резба во XVIII и XIX век“, *Гласник на Етнологишкиот музеј* (Скопје 1961), 53.

у католикону Рилског манастира. Делатност настављају његови ученици, од којих је истакнут Стојчо Стефанов Фандков са сином Димитром.⁴⁵ Мали број представника самоковског дрворезбарства, током поменутог периода негује уједначен стил, док у раду долази често и до понављања истоветних решења. Стил самоковске дрворезбарске школе заснива се првенствено на линеарности, симетричности и репетицији мотива.⁴⁶ Дубока и ажурирана резба често је комбинована са плочама које носе плитке, рељефно резбарене мотиве. Барокни елементи допуњени су детаљима обрађеним према узору намештаја ампир стила.⁴⁷ Овакав манир уочава се и на решењу владарских трона код Димитријевића, које одликује понављање волута и рокајно решени перфорирани картуши, те атике којима су завршени балдахини. Решења проистекла из ампира видљива су јасније код аналаја у извијеним ногарама завршеним у виду лављих шапа. Непосредна паралела у обликовању владарских трона из цркава у Лесковцу и Власотинцу налази се у радовима Стојче Фандкова. Пример за ово представља архијерејски трон цркве Рођења Богородице у Берковици.⁴⁸ Идентичност решења је видљива првенствено у обликовању балдахина, који је у основи правоугаон, постављен само задњом страном за наслон трона, док предња слободно пада. Завршен је атиком, елементима у перфорираној резби и круном. Сличност се примећује и у обликовању страница трона, које чине два поља, од којих је више ажурирано, док фронтоне чине низови птица.⁴⁹

Владарев трон у цркви Рођења пресвете Богородице (Оцаклија) у Лесковцу и владарски тронове из цркве Силаска светог Духа на апостоле у Власотинцу су истакнути део ентеријера ових храмова, према којима се односи са нарочитом пажњом. Њихова форма условљена је универзалним концептима владарске репрезентације и традицијом јужнобалканских дрворезбарских радионица. Пример су механизма владарске пропаганде у специфичним околностима територија које су недавно ушле у састав националне државе и биле основ даљег пропагандног деловања. Њихов визуелни језик формиран је како би пренео поруку послату из другог културног модела коришћењем језиком рецепијента. Поред тога, познавање оваких дела пружа допринос у познавању недовољно истражене делатности припадника самоковских радионица на територији Србије.

⁴⁵ Х. Темелски, Самоков през възраждането, 332-334; А. Василиев, *нав. дело*, 477-484.

⁴⁶ А. Протич, Денационализиране и възраждане на нашето искуство от 1393 до 1879 година, *България на 1000 години 927-1927*, София 1927, 501.

⁴⁷ А. Чилингиров, *Дърворезбата на Митрополитската черква в Самоков*, София 1964, 19.

⁴⁸ В. Ангелов, *Самоковската резбарска школа*, София 2001, 31-32; И. Гергова, *Црквата Рождество Богородичино в Берковица*, София 2016, 117.

⁴⁹ И. Гергова, *нав. место*.

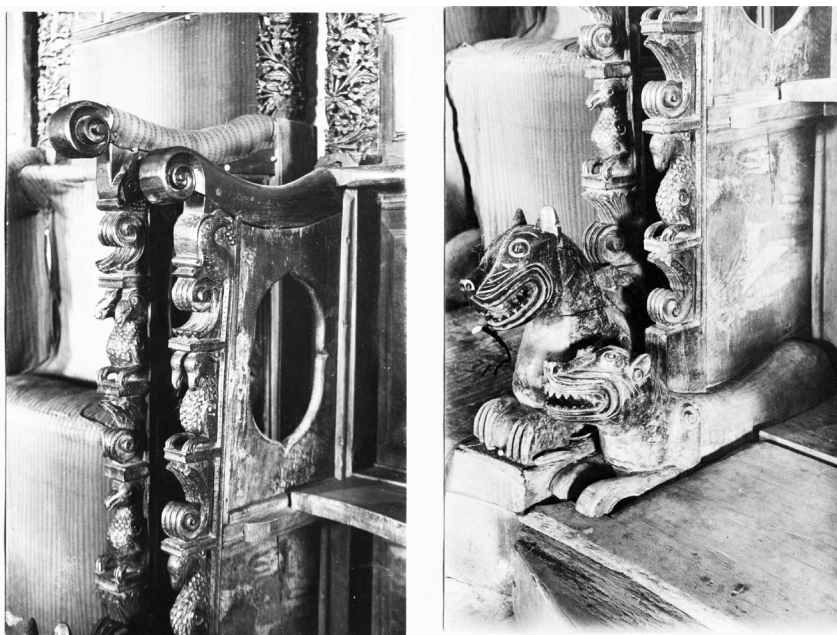
Сл. 1. Владарски трон, црква Рођења пресвете Богородице (Оцаклија) у Лесковцу, око 1882.

Сл. 2. Владарски трон, црква Рођења пресвете Богородице (Оцаклија) у Лесковцу, око 1882, детаљ балдахина

Сл. 3. Владарски тронове, црква Силаска светог Духа на апостоле у Власотинцу, око 1882. (Фотодокументација Етнографског музеја у Београду, Етнографска спомен збирка Христифора Црниловића бр. 88/10-11)

Сл. 4. Детаљи владарских тронове у цркви Силаска светог Духа на апостоле у Власотинцу, око 1882. (Фотодокументација Етнографског музеја у Београду, Етнографска спомен збирка Христифора Црниловића бр. 88/14-15)

Сл. 5. Икона са наслона владаревог трона из цркве Силаска светог Духа на апостоле у Власотинцу, 1879.

Сл. 6. Икона са наслона владаркиног трона из цркве Силаска светог Духа на апостоле у Власотинцу, око 1882.

Сл. 7. Владарски трон у цркви Рођења пресвете Богородице (Оцаклија) у Лесковцу, око 1882, детаљ наслона

Библиографија

Ангелов, Валентин Възрожденска църковна дърворезба. Семантичен анализ, София 1986.

Ангелов, Валентин Самоковската резбарска школа, София 2001.

Борозан, Игор Споменик у храму: Меморија краља Милана Обреновића, Београд 2014.

Büttner, Frank "Abschied von Pracht und Rhetorik. Überlegungen zu den geistgeschichtlichen Voraussetzungen des Stilwandels in der Sakraldekoration des ausgehenden 18. Jahrhunderts in Süddeutschland", Herbst des Barock. Studien zum Stilwandel. Die Malerfamilie Keller (1740 bis 1904). Katalogbuch zu den Ausstellungen in Füssen und Zug 1998, München 1998, 163-173.

Василиев, Асен Български възрожденски майстори, София 1965.

Вокотопулос, Панайотис „За фреските на Захари Доспевски в лаврата Св. Сава“, Проблеми на изкуството 2/1995 (София 1995), 27-30.

Вукановић, Татомир „Мијачко дрворезбарство - Студије из балканског фолклора 2“, Врањски гласник 7 (Врање 1971), 215-304.

Гергова, Иванка Црквата Рождество Богородичино в Берковица, София 2016.

Gerstel, Sharon E. J. „Painted Sources for Female Piety in Medieval Byzantium“, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 52 (1998), 89-111.

Димитријевић, Сергије Градска привреда старог Лесковца, Лесковац 1952.

Ђорђевић, Драгутин М. „Дуборезац Заша Димитријевић и његово дело у Власотинцу и Лесковцу“, Лесковачки зборник I (Лесковац 1961), 33-36.

Етнографски музеј у Београду, Етнографска спомен збирка Христифора Црниловића, Рукописна грађа, свеске број 25 и 88.

Iconologie ou, Explication nouvelle de plusieurs images, emblemes, et autres figures Hieroglyphiques des Vertues, etc. tiree des Recherches & des Figures de Cesar Ripa, moralisees per I. Baudoin, Paris 1644. (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k130641h/f166.item.r>, приступљено 5.3.2018)

Каниц, Феликс Србија, земља и становништво, том II, Београд 1985.

Ќорнаков, Димитар Творништвото на мијачките резбари на Балканот од крајот на XVIII и XIX век, Скопје 1986.

Лилић, Борисава „Бугарска егзархија у Нишавској епархији“, Лесковачки зборник XXXIII (Лесковац 1993), 181-187.

Личеноска, Зое „Мекедонската црковна резба во XVIII и XIX век“, Гласник на Етнолошкиот музеј (Скопје 1961), 77-134.

Макуљевић, Ненад – Тимотијевић, Мирослав (пр.) Иконопис Врањске епархије (1850-1950), Београд-Врање 2005.

Макуљевић, Ненад (пр.) Саборни храм Свете Троице у Врању (1858-2008), Врање 2008.

Макуљевић, Ненад „Гроб митрополита Михаила у београдској Саборној цркви“, Годишњак града Београда XL-XLI (Београд 1993-94), 141-146.

Макуљевић, Ненад „Делатност дебарских и самоковских зографа у Босни и Херцеговини, Црној Гори и северној Србији у 19. веку“, Проблеми на изкуството 4/2015 (София 2015), 19-24.

Макуљевић, Ненад „Прилог познавању сликаних програма владарских тронов у Србији (1804-1914)“, Саопштења XXVII-XXVIII (Београд 1994-1995), 229-235.

Макуљевић, Ненад „Реформа црквене уметности у југоисточној Србији након 1878. године“, Лесковачки зборник XXXVII (Лесковац 1997), 35-59.

Милићевић, Милан Ђ. Краљевина Србија, Београд 2006. (фототипско издање).

Поповић, Душан О. Историја Власотинца и околине (рукопис), непагинирано.

Протичь, Андрей „Денационализиране и взраждане на нашето искуство от 1393 до 1879 година“, Българија на 1000 години 927-1927, София 1927, 384-540.

Стојанчевић, Видосава Лесковац и ослобођени предели Србије 1877-1878. године, Лесковац 1975.

Тановић, Десимир „Владарски трон у цркви Вазнесења Христовог манастира Високи Дечани“, Гласник Друштва конзерватора Србије 38 (Београд 2014), 92-94.

Темелски, Христо Самоков през възраждането, София 2000.

Тимотијевић, Мирослав „Јубилеј као колективна репрезентација: прослава 50-годишњице Таковског устанка у Топчидеру 1865. године“, Наслеђе IX (Београд 2008), 9-49.

Тимотијевић, Мирослав „Портрети архијереја у новијој српској уметности“, Западноевропски барок и византијски свет (Београд 1991), 147-174.

Црниловић, Христифор „Мијачка копаница“, Гласник Етнографског музеја у Београду књ. 64 (Београд 2001), 121-154.

Чилингиров, Асен Дърворезбата на Митрополитската черква в Самоков, София 1964.

Summary

Julijana N. Marković

GOVERNMENTAL THRONES IN THE CHURCH OF THE BIRTH OF
THE VIRGIN MARY IN LESKOVAC AND THE DESCENT OF THE
HOLY SPIRIT ON APOSTOLES IN VLASOTINCE

The Ruler of the throne in the Church of the Birth of the Virgin in Leskovac (Odzaklija) and the thrones dedicated to the ruler and rulers from the Church of the Holy Spirit to the Apostles connects the identical conception and execution. They are formed as a seat with a canopy in which the icons are placed on the back. The icons are preserved only from thrones in Vlasotince and the chronology of their creation indicates that in this church there was an older construction of the ruler's throne from which the icon was taken. The thrones were installed after the entry of these towns into the Principality of Serbia in 1878, probably around 1882. The practice of placing the thrones in the Principality follows, where they were an important part of national and dynastic propaganda. The heraldic markings on the throne of the Leskovac church indicate that the throne gave specific propagandas in the new territories that are related to the personality of Prince Milan. The production of the thrones is attributed to a certain master Zasha Dimitrijević, originating from Samokov, who can be identified, with the reserve, as Zaharije Dimitrov Dospevski. The thrones are parallels in the works of self-portraits in the Bulgarian region.